

ГИЛОСНИНГ АГРОБИОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ ВА ЕТИШТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Файзиев Жамолiddин Насирович, к.х.ф.д.,

Эсонкулов Алижон Сайидович, б.ф.н., катта илмий ходим,

Академик М.Мирзаев номидаги боғдорчилик, узумчилик ва виночилик илмий-тадқиқот институти.

Аннотация. Мақолада гилос навларининг агробιοлогик хусусиятлари ва етиштириш технологияси тахлил қилинган. Гилос ўсимликларини меваси таркибида органик моддалар ва уларни инсон саломатлигидаги аҳамияти бўйича маълумотлар келтирилган. Гилос навлари ва кўчатларини кўпайтириш, кўчатларни экиш схемаси ҳамда уларнинг ташиқ муҳит омилларга талаби, дарахтларини кесиш ва уларга шакл бериш, боғни ўғитлаш ва сугориш, қатор ораларига шлов бериш тўғрисида тахлилий маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: гилос, нав, мева, кўчат, экиш схемаси, ташиқ муҳит, кесиш ва шакл бериш, ўғитлаш, сугориш.

Аннотация. В статье проанализированы агробιοлогические особенности сортов черешни и технология выращивания. Приведены сведения о содержании органических веществ в плодах черешни и их значении для здоровья человека. Приведена аналитическая информация по размножению сортов черешни и саженцами, схеме посадки саженцев и их требованиям к внешним факторам среды, обрезке и формировке деревьев, удобрению и поливу сада, обработкам междурядий.

Ключевые слова: черешня, сорт, плоды, саженцев, схема посадки, внешняя среда, обрезка и формировка, подкормки, полив.

Abstract. The article analyzes the agrobiological characteristics of sweet cherry varieties and cultivation technology. Information is provided on the content of organic substances in cherry fruits and their importance for human health. Analytical information is provided on the propagation of cherry varieties and seedlings, the scheme of planting seedlings and their requirements for external environmental factors, pruning and training of trees, fertilization and irrigation of orchards, and treatment of row spacing.

Keywords: sweet cherry, variety, fruits, seedlings, planting scheme, external environment, pruning and training, fertilizing, irrigation.

Кириш. Мамлакатимизда бозор иқтисодиёти даврида аҳолини озиқ-овқат маҳсулотларига, саноатни эса хом ашёга бўлган талабини қондириш ҳозирги кунда қишлоқ хўжалиги олдида турган энг муҳим долзарб вазифалардан бири бўлиб қолмоқда ва республикамиз ҳукумати бу соҳага катта эътибор қаратмоқда.

Ўзбекистон ҳудуди кўпгина мева ўсимликлари ўрик, олхўри, гилос, олма, нок, ёнғоқ, pista, бодом ва узумнинг келиб чиқиш марказларидан бири ҳисобланади.

Бугунги кунда гилос дунё бозоридаги энг қиммат данакли мевалардан бири ҳисобланади. Ўзбекистонда гилосни етиштириш ва ҳажмини ошириш иқтисодий жиҳатдан фойда келтиради.

Ўзбекистондан гилосни бошқа давлатлар Россия, Қозоғистон, Қирғизистон, Корея, Беларусия, Польша, Бирлашган Араб Амирлиги (БАА) Хитой, Малайзия, Саудия Арабистонига экспорт қилиш айниқса манфаатли.

Гилос меваси таркибида 12,2 % шакар, 0,23 % органик кислоталар, С ва А витаминлари мавжуд [6].

Гилоснинг навлари жуда кўп бўлиб, асосан икки гуруҳга бўлинади: эти ширали, хўраги гини ҳамда эти тигис, консерва қилинадиган ва хўраки бигарро гилоси бор.

Гилос ҳаво намлигига унча талабчан эмас, бироқ мевалари пишаётган даврда ёққан ёмғир уларнинг ёрилиб кетишига сабаб бўлади. Ер ости сувларининг юза жойлашиши гилосга салбий таъсир кўрсатади.

Гилос (Ser. avium L., Moench) мўътадил иссиқ ва иссиқ иқлим ўсимлигидир [7].

Гилос бўйи 10-15 м гача етадиган, шох-шаббаси сийрак, йўғон шохлари кам бўлган баланд дарахт. Меваси ажойиб бўлиб, эрта-май охири, июн бошида пишади. Қаттиқ этли навлари узоқ ташишга чидамли бўлади. Мевасининг шакли юмалоқ, юраксимон, сариқ, қизил, тўқ қизил рангда, эти ширали, ширин, сирти текс, юмалоқ данакли бўлади. Республикада етиштириладиган гилос меваси таркибида 12,2 % шакар, 0,23 % органик кислоталар, С ва А витаминлари мавжуд [6].

Гилос-иссиқсевар ўсимлик, совуққа чидамсиз. Мева курткалари совуққа чидамли -28°C ва ундан юқори бўлганда совуқ уриши мумкин. Совуқ уришига таъсирчан, ёзги юқори температураларга чидамли. Илдиэлари узоқ иссиқ ва қурғоқчиликка чидамсиз. Гилос навлардан келиб чиқиб гуллаш давридан мева етилиш давригача 40 кундан 80 кунгача вақт талаб этилади. Кам ишқорли ($pH=6,0-6,5$) бўлган тупроқларда яхши ўсади. Тупроқ намлиги ортиқчалиги ва етишмаслиги гилосга салбий таъсир этади (1, 2, 7).

Гилос кўчатларини етиштириш. Гилос кўчатлари асосан пайванд қилиш усули билан кўпайтирилади. Гилос учун ёввойи гилос, антика (магалёбка), оддий нордон олча ва гизела-5 пайвандтагларидан фойдаланиб кўчатлар етиштирилади. Гилос магалёбка олчасига уланган кўпгина навлари узоқ яшамайди, баъзан 8-12 ёшидаёқ қуриб қолади. Гилоснинг айрим турлари антипкага етарли даражада мос келмайди. Сизот сувлари яқин жойлашган шўрланган ерларда оддий нордон олчага пайванд қилинган навларини экиш яхши натижа беради. Ёввойи гилос ва гизела-5 гилос учун яхши пайвандтак ҳисобланади. Уларга уланган пайвадуст

яхши тутиб кетади, кўчатзорда бақувват кўчатлар олинади. Уларга пайвандтакланган навлар узоқ яшайди ва юқори ҳосил беради.

Боғ барпо қилиш. Боғ барпо қилишда унумдор, бўз тупроқли, ўтлоқи, шўрланмаган, сизот сувлар ер сатҳидан камида 2,5-3,0 м чуқурда жойлашган ерларни танлаш мақсадга мувофиқдир.

Чангловчи навларни танлаш ва жойлаштириш. Гилоснинг кўпчилик навлари ўз-ўзидан чангланмайди, четдан чангланади. Ўз-ўзидан чангладиган навлар ҳам четдан чангладиган навлар ҳам чанглатувчи навлар билан экилганда юқори ва сифатли ҳосил беради, уларни тўлиқ чангланиши учун ҳар 10-12 та асосий қатордан кейин 1-2 қатор 2-3 хил чанглатувчи нав ўтқазилади.

Гилос навлари учун чанглатувчи навлар қўйидагилар: Саври Сурхони навига Наполеон розовий, Дрогана желтая; Дрогана желтая навига Наполеон розовий, Ревершон; Қора гилос навига Баҳор, Рамон Олива; Франсис навига Дрогана желтая, Рамон Олива; Рамон Олива навига Франсис нави энг яхши чанглатувчи нави ҳисобланади(7).

Гилос кўчатлари кучли ўсувчи пайвандтагларга уланганда 8,0х6,0 м; кўчсиз ўсадиган пайвандтагларга пайванд қилинган бўлса 4,0х2,5 м схемада экилади. Кўчат экиш учун 60х60 см ли чуқурлар қазилади. Чуқурга кўчат экишдан олдин илдиэлари тупроқ, мол гўнги сув аралашмасидан тайёрланган аталага ботириб олинади ва чуқурга тупроқ ташалиб дўнгча ҳосил қилинади, кўчат тупроқ уюмчаси устига тараб қўйилади, тупроқ ташаб қўмилади. Кўчат ўтқазилгач суғорилади ва кўчат

атрофига тупроқ солиб тўлдирилади. Ҳар суғоришдан сўнг тупроқни 10-12 см юмшатилади. Ёш гилос боғлари вегетация даврида 500 м³ сув билан 8-10 марта, шағал тошли ерларда 16 мартагача суғорилади. Янги гилос боғ гектарига: $N_{60} P_{30} K_{15}$ кг (соф озик модда) минерал ўғитлар солинади.

Кузда октябр ва ноябр ойлар бошларида ёш боғларда тана атрофилари 15-18 см ва қатор оралари 25-30 см чуқурликда юмшатилади. Агар тупроқ қуруқ бўлса, бунда ҳайдашдан олдин суғорилади, етилгандан кейин ҳайдалади. Кузда ҳайдалган ерлар баҳарда 10-12 см чуқурликда, ёзда эса 3-4 марта юмшатилади.

Гилос навлари кўчатларига ўзгарган лидерли сийраклашган ярусли шакл берилади. Янги экилган гилос навлари 4-6 йили тўлиқ ҳосил бера бошлайди (3, 4, 5).

Ҳосилга кирган боғлар суғориш меъёри 800-1000 м³/га сув билан 6-9 марта, шағал тошли сизот сувлари яқин жойлашган ерларда бу меъёр гектарига 500 м³ сув билан 12-14 марта суғорилади. Яхоб суви бериш меъёри гектарига 1200-1500-2000 м³.

Ҳосилли гилосзор боғлар гектарига: 20 т гунг уч йилда бир марта ва ҳар йили $N_{120} P_{60} K_{30}$ кг ўғит солинади.

Кузда боғ қатор оралари ер 25-30 см чуқурлида шудгор қилиш, дарахтлар орасини юмшатиш керак. Баҳорда шудгор қилинган ер юмшоқ бўлса, бунда қуриган зоҳоти бороналади. Агар тупроқ зичланиб қолган бўлса, тупроқ культивация қилинганда кейин ер бетидаги кесаклар ва ҳосил бўлган қатқалоқ борана билан юмшатилади. Дарахтлар гуллагандан кейин, бегона ўтлар ўсиб чиқиши билан культивация қилинади ва туп оралари юмшатилади.

Ёзда боғ қатор оралари 2-3 марта культивация қилинади. Дарахт қатор оралари ва тана атрофларини юмшатиш август охири-сентябр бошларида тугалланади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши курашиш. Гилос дарахтига зараркунандалардан мева канаси зарар келтиради.

Мева канасига қарши Перфекто 17,5 % сус.к. (1 гектар майдонга 150-200 мл), Каратэ 5% эм.к. (1 гектар майдонга 500 мл) препаратлари пуркалади.

Ҳосилни йиғиштириш. Гилоснинг эртапишар навлари мевалари апрел, май ўрталарида, ўртапишар навлар июн бошида ва кечпишар навлари июлда пишади. Меваларни банди билан терилади, акс ҳолда улар ўз сифатини тезда йўқотади. Мева бандини унга зарар етказмасдан новдага тегиб турган еридан узиб, йиғиб олинади.

Хулоса. Бугунги кунда гилос дунё бозоридаги энг қимматли мевали ўсимликларидан бири ҳисобланади. Ўзбекистонда гилосни етиштириш ва ҳажмини ошириш иқтисодий жиҳатдан фойда келтиради.

Гилос навларининг агробиологик хусусиятлари асосида навларни танлаш, уларнинг ташқи муҳит омилларига талабини билиш ва агротехник тадбирларни амалга ошириш ҳисобига юқори ва сифатли ҳосил олиш имкониятларини беради.

АДАБИЁТЛАР:

1. Абборов Ш.М. Замоновий интенсив гилос боғлари. Тошкент : Baktria press, 2018. – 148 б.
2. Абборов Ш.М. Интенсив олма боғлари. Тошкент, 2016
3. Жукова А.П. Мевали дарахтларни буташ. Тошкент, 1979. – 3-10 б.
4. Лин И.Л. Гилос етиштириш. Кишинёв, Молдова, 2014
5. Мирзаев М.М., Собиров М.Қ. Боғдорчилик., Тошкент. 1987. - 55-58 б
6. Остонақулов Т.Э., Нарзиева С.Х. Мевачилик асослари. Тошкент, 2010. - 20-21 б.
7. Рыбаков А.А., Остроухова С.А. Ўзбекистон мевачилиги. Тошкент, 1981. – 50-236 б.

ЛЕБОЗОЛ СТИМУЛЯТОРЛАРИ ҒЎЗА ҲОСИЛ ЭЛЕМЕНТЛАРИНИНГ ТЎКИЛИШИНИ КАМАЙТИРАДИ

Абдуалимов Шухрат Хамадуллаевич, к.х.ф.д., профессор,
Сулаймонова Шахло Новатулло қизи, таянч докторант,

Пахта селекцияси, уруғчилиги ва етиштириш агротехнологиялари илмий-тадқиқот институти.

Аннотация. Ушбу мақолада Лебозол гуруҳига стимуляторлари билан мажмуий тарзда ғўзанинг 3-4 чинбарг, шоналаш ва гуллаш давларида турли меъёрларда ишлов берилганда ўсимлик ўсиши-ривожланиши, ҳосил элементлари шаклланиши ва тўкилишига таъсири таҳлил қилинган. Лебозол стимуляторлари билан ишлов берилганда ғўзанинг бўйи 2,3-7,3 см баланд, ҳосил элементлари тўкилиши 6,8-10,5% камайиб, пахтадан 4,4-7,9 ц/га юқори ҳосил олинган.

Аннотация. В статье проанализировано влияние комплексной применения стимуляторов Лебозол разными нормами в фазах 3-4 настоящих листьев, бутонизации и цветения на рост и развитие растений, формирование и опадание плодоеlementов. При обработке стимуляторами Лебозол высота хлопчатника была выше на 2,3-7,3 см, опадение плодоеlementов уменьшилось на 6,8-10,5% и получен дополнительный урожай хлопка-сырца 4,4-7,9 ц/га.

Abstract. In this article, has been analyzed the effect of Lebozol stimulants the growth and development, formation and loss of fruit elements when spraying during the 3-4 leaves, budding and flowering periods of cotton. When spraying with Lebozol stimulants, the height of plants of the cotton increased by 2.3-7.3 cm, the loss of the fruit elements decreased by 6.8-10.5%, and the cotton yield was higher by 0,44-0,79 t/ha.

Кириш. Ғўза иссиқсевар ўсимлик ҳисобланади, лекин ҳаво ҳарорати ҳаддан ортиқ исиб кетиши натижасида ўсимликларнинг ўсиш ва ривожланишига салбий таъсир кўрсатади. Бундан ташқари, юқори ҳарорат ва сувсизлик натижасида ҳосил элементларининг тўкилиш даражаси юқори бўлади.

Сўнгги йилларда ҳаво ҳарорати йилдан-йилга кўтарилиб бориши ва сув танқислиги шароитида пахта етиштириладиган майдонларда ўсимликларга стимуляторлар билан ишлов бериш орқали ўсиш ва ривожланиши жадаллашиб юқори ҳосил олинмоқда. Ғўзанинг дастлабки ва кейинги ўсув давридаги ривожланиш жараёнида стимуляторларнинг таъсири жуда катта аҳамият касб этади. Бунда стимуляторлар ўсимликни физиологик фаоллигини оширади, ҳамда унинг ҳаётида кечаётган жараёнларга ижобий таъсир этади. Шуларни эътиборга олган ҳолда Лебозол гуруҳига оид таркиби турли микро ва макроэлементлардан иборат бўлган стимуляторларни ғўзанинг 3-4 чинбарг, шоналаш ва гуллаш давларида қўллаб, уларни самарасини ўрганиш бўйича илмий изланишлар олиб борилди.

Биостимуляторлар ўсимликларнинг ҳимоя тизимларини ҳар тарафлама яхшилаши, яъни илдизнинг ўсишини ҳамда вегетатив ва генератив органлар ривожланишини жадаллаштириб, стресс жараёнларини камайитириши, ҳосилдорликни ошириб, маҳсулот сифатини яхшилаши аниқланган [4].

Ғўзада биокимёвий жараёнлар яхшиланишида физиологик фаол моддалар муҳим аҳамиятга эга бўлиб, стимуляторлар таъсирида ауксин фитогормони миқдори ортиб, ҳосил элементлари тўкилишининг олди олинади [2].

Тошкент вилояти типик бўз тупроқлари шароитида таркибида гумин кислотаси ва макроэлементлар бўлган Найкл стимулятори билан чигитга экиш олдида ва ғўзани ривожланиш давларида турли меъёр ва муддатларда ишлов берилганда қуруқ массаси ортган, ҳосил элементлари тўкилиши камайган ва пахтадан юқори ҳосил олинган [1].

Байкал ЭМ-1 микробиологик ўғити шудгор олдида 10 л/га, чигит экиш олдида 10 л/га, 2-3 чинбарг даврида 3,0

л/га, шоналашда 3,5 л/га ва гуллаш даври бошида 3,5 л/га қўлланилганда, ғўзанинг ўсиб ривожланиши ва ҳосил тўпланишига мақбул шароит яратилиши аниқланган [3].

Юқорида келтирилган маълумотларга асосланиб, Тошкент вилояти типик бўз тупроқлари шароитида ғўзанинг 3-4 чинбарг, шоналаш ва гуллаш давларида Лебозол стимуляторларини мажмуий қўллаб тадқиқотлар олиб борилди. Тадқиқот ишида Германиянинг Лебозол Дюнгер ГмБХ фирмаси томонидан ишлаб чиқарилган, таркибида микро ва макроэлементлар бўлган Лебозол гуруҳи стимуляторлари Лебозол ПК Макс, Лебозол Магфос, Лебозол Бор, Лебозол МагС СК, Лебозол Калий 450, Лебозол Квадро Микс ва Аминозол препаратларини мажмуий тарзда, ғўзанинг 3-4 чинбарг, шоналаш ва гуллаш давларида турли меъёрларда қўлланилганда ҳосил элементлари тўкилишига таъсири ўрганилди.

Тадқиқот материаллари ва услублари. тадқиқот иши 2022-2023 йиллари Тошкент вилояти типик бўз тупроқлари шароитида Пахта селекцияси, уруғчилиги ва етиштириш агротехнологиялари илмий-тадқиқот институти тажриба участкасида (Қибрай тумани, Оққовоқ қишлоғи) ўтказилган. Тажрибада ғўзанинг Султон нави экилган. Тажриба 8 та вариантдан иборат бўлиб, 3 қайтариқда жойлаштирилди. Изланишлар “Дала тажрибаларини ўтказиш услублари” (2007) қўлланилган амал қилинган ҳолда олиб борилди. Ҳосилдорлик кўрсаткичларига Б.А.Доспехов (1985) услуби билан статистик ишлов берилди. Кимёвий моддаларни ишлатиш даврида «Ўсишни соловчи моддаларни давлат синовидан ўтказиш бўйича қисқача услубий кўрсатмалар» (Москва, 1984) ва «Инсектицид, акарицид, биологик актив моддалар ва фунгицидларни синаш бўйича услубий кўрсатмалар» (Тошкент, 1994) дан фойдаланилди.

Тадқиқотда қўлланилган стимуляторлар таркибида қуйидаги макро ва микроэлементлар мавжуд: Лебозол ПК Макс - сувда эрувчан фосфор 24 % ва калий 27% ни ташкил этади. Лебозол Магфос -таркибида N-карбамид азот (45 г/л) 3 %, P₂O₅-сувда эрувчан фосфат (450 г/л) 30 %, MgO сувда эрийдиган магний оксид (105 г/л) 7 % ни ташкил этади. Ле-